

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Zinnig zoeken: een cognitieve benadering van woordenboekdidactiek Grieks

Bartelds, D.C.E.

Citation

Bartelds, D. C. E. (2024, February 14). *Zinnig zoeken: een cognitieve benadering van woordenboekdidactiek Grieks*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3717551>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3717551>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Bibliografie

- Adema, S. M., & Van Gils, L. W. (2015). Epistularum genera multa. Een talige benadering van teksttypen in brieven van Cicero en Plinius. *Lampas*, 48(1), 18-38. <https://doi.org/10.5117/9789462986862>
- Adema, S. M. (2017). *Taalverwerving en taalbeschouwing Grieks en Latijn*. Amsterdam University Press.
- Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives*. Pearson.
- Bakah, M. A. B., Voogt, J., & Pieters, J. M. (2012). Advancing perspectives of sustainability and large-scale implementation of design teams in Ghana's polytechnics: Issues and opportunities. *International Journal of Educational Development*, 32(6), 787-796. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2011.11.002>
- Bartelds, D. (2018). Wat is er moeilijk aan woordenboekgebruik? *Lampas*, 51(3), 235-254. <https://doi.org/10.5117/lam2018.3.005.bart>
- Bartelds, D. (2021). How to stay in the loop. A think-aloud study on dictionary use by excellent secondary-school students of Ancient Greek. *International Journal of Lexicography*, 34(4), 453-471. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecab001>
- Bartelds, D. (2022). Lemma navigation by excellent secondary school students of Ancient Greek. *The Journal of Classics Teaching*, 23(46), 126-137. <https://doi.org/10.1017/s2058631022000137>
- Beattie, N. (1973). Teaching dictionary use. *Modern Languages*, 54(4), 161-168.

BIBLIOGRAFIE

- Béjoint, H. (1989). The teaching of dictionary use: Present state and future tasks. In F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, & L. Zgusta (Eds.), *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires: An international encyclopedia of lexicography* (pp. 208-215). Walter de Gruyter.
- Berry, D., & Dienes, Z. (1993). *Implicit learning: Theoretical and empirical issues*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Bogaards, P. (1993). Models of dictionary use. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 46(47), 17-28.
- Borko, H. (2004). Professional development and teacher learning: Mapping the terrain. *Educational Researcher*, 33(8), 3-15.
<https://doi.org/10.3102/0013189x033008003>
- Carstens, A. (1995). Language teaching and dictionary use: An overview. *Lexikos*, 5(1), 105-116. <https://doi.org/10.5788/5-1-1059>
- Collins, A., Brown, J., & Newman, S. (1987). *Cognitive apprenticeship: Teaching the craft of reading, writing and mathematics*. Technical Report No. 403. BBN Laboratories.
- Darling-Hammond, L., Wei, R. C., Andree, A., Richardson, N., & Orphanos, S. (2009). *Professional learning in the learning profession: A status report on teacher development in the United States and abroad*. National Staff Development Council.
- De Groot, A. (1965). *Thought and choice in chess*. Mouton.
- De Groot, A. (1969). *Methodology. Foundation of inference and research in the behavioral sciences*. Mouton.
- De Vrind, E. (2020). *The SpeakTeach method: Towards self-regulated learning of speaking skills in foreign languages in secondary schools: an adaptive and practical approach*. [Dissertatie, ICLON, Universiteit Leiden].

BIBLIOGRAFIE

- Dienes, Z., & Berry, D. (1997). Implicit learning: Below the subjective threshold. *Psychonomic Bulletin & Review*, 4(1), 3-23.
- Eikeboom, R. (1967). *Het beginonderwijs in het Latijn. Een empirisch-didactisch onderzoek*. H. Gianotten.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Row, Peterson.
- Flores, J. G., & Alonso, C. G. (1995). Using focus groups in educational research: Exploring teachers' perspectives on educational change. *Evaluation Review*, 19(1), 84-101.
- Florian, L. (2013). Übersetzen und Verstehen im Lateinunterricht: Eine empirische Untersuchung. *Pegasus-Onlinezeitschrift*, 13(1-2), 1-15.
- Florian, L. (2015). *Heimliche Strategien: wie übersetzen Schülerinnen und Schüler?* Vandenhoeck & Ruprecht.
- Florian, L. (2017). *So übersetzen Schüler wirklich*. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Franks, N., Richardson, T. (2006). Teaching in tandem-running ants. *Nature* 439(7073), 153. <https://doi.org/10.1038/439153a>
- Fullan, M. (2007). *The new meaning of educational change* (4th ed.). Teachers College Press.
- Gadamer, H. (2003). *Truth and method* (2nd Revised Edition, trans. J. Weinsheimer, & D. G. Marshall). Continuum.
- Gibbs, A. (1997). Focus groups. *Social Research Update*, 19. University of Surrey. Online: <https://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>
- Gibson, J. (1966). *The senses considered as perceptual systems*. Houghton-Mifflin.
- Hall, G. E., & Hord, S. M. (2010). *Implementing change: Patterns, principles, and potholes* (3rd ed.). Pearson College Division.
- Handelzalts, A. (2009). *Collaborative curriculum development in teacher design teams*. [Dissertatie, Universiteit Twente].

BIBLIOGRAFIE

- Handelzalts, A. (2019). Collaborative curriculum development in teacher design teams. In J. Pieters, J. Voogt, & N. Pareja Roblin (Eds.), *Collaborative curriculum design for sustainable innovation and teacher learning* (pp. 159-173). Springer International Publishing AG. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20062-6_9
- Hartmann, R. R. K. (1989). Sociology of the dictionary user. In F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, & L. Zgusta (Eds.), *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires: An international encyclopedia of lexicography* (pp. 102-111). Walter de Gruyter.
- Herbst, T., & Stein, G. (1987). Dictionary-using skills: A plea for a new orientation in language teaching. In A. P. Cowie (Ed.), *The Dictionary and the language learner: Papers from the EURALEX seminar at the University of Leeds, 1985* (pp. 115-127). Max Niemeyer Verlag.
- Hoyos, B. D. (1993). Decoding or sight-reading? Problems with understanding Latin. *Classical Outlook*, 70(4), 126-130.
- Huizinga, T., Nieveen, N. M., & Handelzalts, A. (2019). Identifying needs for support to enhance teachers' curriculum design expertise. In J. Pieters, J. Voogt, & N. Pareja Roblin (Eds.), *Collaborative curriculum design for sustainable innovation and teacher learning* (pp. 115-137). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20062-6_7
- Hupperts, C. (2011). *Woordenboek Grieks Nederlands* (3^e druk). Eisma.
- Janssen, T., Braaksma, M., Rijlaarsdam, G., & Van den Bergh, H. (2012). Flexibility in reading literature. Differences between good and poor adolescent readers. *The Scientific Study of Literature*, 2(1), 83-107. <https://doi.org/10.1075/ssol.2.1.05jan>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.

BIBLIOGRAFIE

- Kalyuga, S. (2010). Schema acquisition and sources of cognitive load. In J. L. Plass, R. Moreno, & R. Brünken (Eds.), *Cognitive load theory* (pp. 48-64). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511844744.005>
- Kipfer, B. A. (1987). Dictionaries and the intermediate student: Communicative needs and the development of user reference skills. In A. P. Cowie (Ed.), *The dictionary and the language learner: Papers from the EURALEX seminar at the University of Leeds, 1985* (pp. 44-54). Max Niemeyer Verlag.
- Kirsh, D. (2008). Problem solving and situated cognition. In: P. Robbins, & M. Aydede (Eds.), *The Cambridge handbook of situated cognition* (pp. 264-306). Cambridge University Press.
- Kroon, C. H. M., & Sluiter, I. (2010). *Het geheim van de blauwe broer. Eindrapport van de Verkenningcommissie Klassieke Talen*. Stichting Leerplanontwikkeling.
- Krueger, R. A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research* (3rd ed.). Sage.
- Lew, R., & Galas, K. (2008). Can dictionary skills be taught? The effectiveness of lexicographic training for primary-school-level Polish learners of English. In E. Bernal, & J. DeCesaris (Eds.), *Proceedings of the XII EURALEX international congress* (pp. 1273-1285). Universitat Pompeu Fabra.
- Luger, S. (2016). Vertalingen beoordelen in de bovenbouw: Een colatic of een glijdende schaal? *Lampas*, 49(1), 3-19.
- Luger, S. (2018). How do Dutch adolescents translate Latin into coherent Dutch? A journey into the unknown. *Journal of Latin Linguistics*, 17(2), 333-365. <https://doi.org/10.1515/joll-2018-0015>

BIBLIOGRAFIE

- Luger, S. (2020). *Lost in Latin translation. Teaching students to produce coherent target texts*. [Dissertatie, Universiteit van Amsterdam].
- Mackey, A., & Gass, S. (2012). *Research methods in second language acquisition: A practical guide*. Blackwell.
- Mantzavinos, C. (2020). Hermeneutics. In E. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Spring 2020 Edition).
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/hermeneutics/>
- McCaffrey, D. V. (2006). Reading Latin efficiently and the need for cognitive strategies. In J. Gruber-Miller (Ed.), *When dead tongues speak: Teaching beginning Greek and Latin* (pp. 113-133). Oxford University Press.
- McKenney, S., & Reeves, T. C. (2019). *Conducting educational design research* (2nd ed.). Routledge.
- Merriënboer, J. (2013). Perspectives on problem solving and instruction. *Computers and Education*, 64, 153-160.
<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.11.025>
- Morgan, D. L., & Morgan, D. (1997). *Focus groups as qualitative research*. Sage.
- Nation, P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press.
- Nesi, H. (1999). The specification of dictionary reference skills in higher education. In R. Hartmann (Ed.), *Dictionaries in language learning. recommendations, national reports and thematic reports from the TNP sub-project 9: Dictionaries* (pp. 53-67). Freie Universität Berlin.
- Nesi, H. (2014). Dictionary use by English language learners. *Language Teaching*, 47(1), 38-55. <https://doi.org/10.1017/s0261444813000402>

BIBLIOGRAFIE

- Newell, A., & Simon, H. A. (1965). An example of human chess play in the light of chess-playing programs. In N. Weiner, & J. Schade (Eds.), *Progress in biocybernetics* (pp. 19-75). Elsevier.
- Newell, A., & Simon, H. A. (1972). *Human problem solving*. Prentice Hall.
- Newen, A., Gallagher, S., & De Bruin, L. (2018). 4E cognition: Historical roots, key concepts, and central issues. In A. Newen, S. Gallagher, & L. De Bruin (Eds.), *The Oxford handbook of 4E cognition* (pp. 3-16). Oxford University Press.
- Nieveen, N. M., Van den Akker, J., & Resink, F. (2010). Framing and supporting school-based curriculum development. In E. Law, & N. Nieveen (Eds.), *Schools as curriculum agencies: Asian and European perspectives on school-based curriculum development* (pp. 273-283). Sense Publishers.
- Norman, D. (1988). *The psychology of everyday things*. Basic Books.
- Onwuegbuzie, A. J., Dickinson, W. B., Leech, N. L., & Zoran, A. G. (2009). A qualitative framework for collecting and analyzing data in focus group research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(3), 1-21. <https://doi.org/10.1177/160940690900800301>
- Penuel, W. R., Fishman, B. J., Yamaguchi, R., & Gallagher, L. P. (2007). What makes professional development effective? Strategies that foster curriculum implementation. *American Educational Research Journal*, 44(4), 921-958.
- Peterson, E. R., & Barron, K. A. (2007). How to get focus groups talking: New ideas that will stick. *International Journal of Qualitative Methods*, 6(3), 140-144.
- Pieters, J., Voogt, J., & Pareja Roblin, N. (2019). *Collaborative curriculum design for sustainable innovation and teacher learning*. Springer Nature.

BIBLIOGRAFIE

- Pinkster, H. (1998). *Woordenboek Latijn/Nederlands*. Amsterdam University Press.
- Pollock, E., Chandler, P., & Sweller, J. (2002). Assimilating complex information. *Learning and Instruction, 12*(1), 61-86.
- Putnam, R. T., & Borko, H. (2000). What do new views of knowledge and thinking have to say about research on teacher learning? *Educational Researcher, 29*(1), 4-15. <https://doi.org/10.3102/0013189x029001004>
- Reber, A. (1993). *Implicit learning and tacit knowledge: An essay on the cognitive unconscious*. Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195106589.001.0001>
- Reder, L. (1996). *Implicit memory and metacognition*. Erlbaum.
- Robbins, P., & Aydede, M. (2008). A short primer on situated cognition. In P. Robbins, & M. Aydede (Eds.), *The Cambridge handbook of situated cognition* (pp. 3-10). Cambridge University Press.
- Schirok, E. (2013). Vom Dekodieren zum Rekodieren. Texterschließung - Interpretation - Übersetzung: Versuch einer Begriffsklärung. *Der Altsprachliche Unterricht Latein, Griechisch, 56*(6), 2-15.
- Scholfield, P. J. (1982). Using the English dictionary for comprehension. *TESOL Quarterly, 16*(2), 185-194.
- Scholfield, P. J. (1999). Dictionary use in reception. *International Journal of Lexicography 12*(1), 13-34.
- Seifert, L., Cordier, R., Orth, D., Courtine, Y., & Croft, J. (2017). Role of route previewing strategies on climbing fluency and exploratory movements. *PLoS ONE, 12*(4).
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0176306>.
- Sweller, J. (1988). Cognitive load during problem solving: Effects on learning. *Cognitive Science, 12*(2), 257-285.
https://doi.org/10.1207/s15516709cog1202_4

BIBLIOGRAFIE

- Sweller, J. (1994). Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design. *Learning and Instruction*, 4(4), 295-312. [https://doi.org/10.1016/0959-4752\(94\)90003-5](https://doi.org/10.1016/0959-4752(94)90003-5)
- Sweller, J. (2010a). Cognitive load theory: Recent theoretical advances. In J. L. Plass, R. Moreno, & R. Brünken (Eds.), *Cognitive load theory* (pp. 29-47). Cambridge University Press.
- Sweller, J. (2010b). Element interactivity and intrinsic, extraneous, and germane cognitive load. *Educational Psychology Review*, 22(2), 123-138. <https://doi.org/10.1007/s10648-010-9128-5>
- Sweller, J., Merriënboer, J., & Paas, F. (1998). Cognitive architecture and instructional design. *Educational Psychology Review*, 10(3), 251-296.
- Tono, Y. (2011). Application of eye-tracking in EFL learners' dictionary look-up process research. *International Journal of Lexicography*, 24(1), 1-30. <https://doi.org/10.1093/ijl/eccq043>
- Van den Akker, J. (1999). Principles and methods of development research. In J. Van den Akker, R. Branch, K. Gustafson, N. Nieveen, & T. Plomp (Eds.), *Design approaches and tools in education and training* (pp. 1-14). Kluwer Academic Publishers.
- Van den Akker, J. (2003). Curriculum perspectives: An introduction. In J. Van den Akker, W. Kuiper, & U. Hameyer (Eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Kluwer Academic Publishers.
- Van den Akker, J. (2010). Building bridges: How research may improve curriculum policies and classroom practices. In S. M. Stoney (Ed.), *Beyond Lisbon 2010: Perspectives from research and development for educational policy in Europe* (pp. 175-195). CIDREE.
- Van den Akker, J., Kuiper, W., & Nieveen, N. (2012). Bruggen slaan tussen beleid, praktijk en wetenschap in curriculumontwikkeling en -onderzoek. *Pedagogische Studiën*, 89(6), 399-410.

BIBLIOGRAFIE

- Van Houdt, T. (2008). The strategic reading of Latin (and Greek) texts: a research-based approach. In R. Lister (Ed.), *Meeting the challenge: international perspectives on the teaching of Latin* (pp. 54-70). <https://doi.org/10.1177/1474022209102684>
- Van Krieken, R. (1981). De klassieke vertaling en het actueel dilemma “taalkennis of tekstbegrip”. *Levende Talen*, 369, 568-577.
- Van Krieken, R. (1982). Vertalen en begrijpen. *Toegepaste taalkunde in artikelen*, 13(2), 128-147.
- Veenman, M. V., & Elshout, J. J. (1999). Changes in the relation between cognitive and metacognitive skills during the acquisition of expertise. *European Journal of Psychology of Education*, 14(4), 509-523.
- Vermunt, J. D. (1996). Metacognitive, cognitive and affective aspects of learning styles and strategies: A phenomenographic analysis. *Higher Education*, 31(1), 25-50.
- Voogt, J., Pieters, J., & Pareja Roblin, N. (2019). Collaborative curriculum design in teacher teams: Foundations. In J. Pieters, J. Voogt, & N. Pareja Roblin (Eds.), *Collaborative curriculum design for sustainable innovation and teacher learning* (pp. 5-18). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20062-6_1

Appendix

1. Informatieblad empirische studies expertleerlingen (Hoofdstuk 3-4)
2. Informed consent empirische studies expertleerlingen (Hoofdstuk 3-4)
3. Vertaaltaak selectietekst expertleerlingen (Hoofdstuk 3-4)
4. Vertaaltaak onderzoekstekst expertleerlingen (Hoofdstuk 3-4)
5. Codebook (Hoofdstuk 3)
6. Informatieblad ontwerpstudie (Hoofdstuk 5)
7. Voorbereidingsopdracht ontwerpstudie voor eerste bijeenkomst (Hoofdstuk 5)
8. Voorbereidingsopdracht ontwerpstudie voor derde bijeenkomst (Hoofdstuk 5)
9. Het *Opzoekcurriculum* (Hoofdstuk 7)
10. Codeerschema (Hoofdstuk 7)
11. De vijf vuistregels voor woordenboekdidactiek (Hoofdstuk 8)

APPENDIX 1

Universiteit
Leiden

Beste leerling, cc ouder(s), verzorger(s),

Je bent door je docent uitgenodigd om mee te doen aan wetenschappelijk onderzoek naar vertaalvaardigheid bij Grieks. Dat is bijzonder, want dat betekent dat je docent vindt dat je goed kunt vertalen. Bij dit onderzoek zijn we namelijk geïnteresseerd in de manier waarop goede vertalers te werk gaan. Je deelname zal een belangrijke bijdrage leveren aan ons begrip van de vertaalvaardigheid van leerlingen. De resultaten worden gebruikt om nieuw lesmateriaal te ontwikkelen – toekomstige leerlingen profiteren dus van jou!

Dit informatieblad bevat informatie over het onderzoek “Vertaalvaardigheid Grieks” van de Universiteit Leiden (afdeling Griekse en Latijnse taal en cultuur). Voordat je deelneemt aan het onderzoek, is het belangrijk dat je kennis neemt van de procedures die in dit onderzoek worden gevolgd. Lees het onderstaande daarom zorgvuldig door.

Doel van het onderzoek

Door middel van dit onderzoek willen we beter zicht krijgen op wat leerlingen die goed kunnen vertalen precies doen als ze aan het vertalen zijn.

Procedure van het onderzoek

Als je interesse hebt om deel te nemen aan het onderzoek, maak je eerst een vertaling van een Griekse authentieke tekst op school, onder surveillance van je docent. Deze opdracht is vergelijkbaar met de proefvertalingen die je kent op school. De onderzoekers verzamelen de vertalingen en selecteren daaruit een aantal kandidaten om deel te nemen aan het verdere onderzoek. Dat bestaat uit twee delen.

Tijdens het eerste vervolgonderzoek maak je opnieuw een vertaling van een Griekse tekst, maar dit keer in het bijzijn van een onderzoeker (ondergetekende en/of een student-assistent). We vragen je om je gedachten zoveel mogelijk uit te spreken ('hardop denken'). We maken daar een geluidsopname van. Daarnaast zullen we ook een video-opname maken. Je gezicht komt daarbij niet in beeld. Als je klaar bent met vertalen zullen we samen de beelden terugkijken om na te praten. We vragen je dan ook een vragenlijst in te vullen. Dit neemt alles bij elkaar ongeveer twee uur in beslag en vindt plaats op je school.

Het tweede vervolgonderzoek vindt plaats bij de Universiteit Leiden. Hierbij zul je ook een vertaaltaak krijgen, maar dit keer zijn we geïnteresseerd in je oogbewegingen. Daarvoor zullen we werken met een zogenaamde *eye tracker*. Deze registreert waar je oog naar kijkt en hoe lang. Dat gebeurt terwijl je naar een computerscherm kijkt, waaraan apparatuur is gemonteerd die jouw oogbewegingen volgt. Er wordt niets in je oog geplaatst en de techniek heeft geen enkel nadelig lichamelijk effect. Ook dit onderzoek duurt ongeveer twee uur.

Vrijwilligheid

Je doet vrijwillig mee aan dit onderzoek. Je resultaten worden niet gedeeld met je docent of school. Ze hebben geen invloed op je cijfer voor Grieks. Je kunt op elk moment gedurende het onderzoek je deelname stopzetten. Dit zal geen gevolgen voor je hebben en je bent in geen geval verplicht de hierboven beschreven procedures af te ronden. Tevens kun je tot 8 dagen na afronding van het onderzoek je deelname alsnog intrekken. Als je je deelname staakt of intrekt, worden alle verzamelde gegevens definitief verwijderd.

Toestemming

Als je op 01/01/2019 jonger bent dan 18 jaar, vragen we je ouders om toestemming te geven zodat jij aan dit onderzoek kunt deelnemen. Als je ouders op enig moment hun toestemming intrekken (voor, tijdens of na het onderzoek) dan kunnen zij dat altijd kenbaar maken. Dat kan zonder opgave van redenen en zonder dat dit op enige wijze gevolgen heeft voor jou. In dat geval zullen de betrokken gegevens worden verwijderd uit onze bestanden. Opzeggen kan per e-mail bij ondergetekende via d.c.e.bartelds@hum.leidenuniv.nl.

Vertrouwelijkheid van de onderzoeksgegevens

De gegevens die in dit onderzoek verzameld worden, worden gebruikt voor publicatie in wetenschappelijke tijdschriften. Hierbij wordt geen gebruik gemaakt van je persoonsgegevens, en je anonimiteit blijft onder alle omstandigheden gewaarborgd. De verzamelde onderzoeksgegevens zullen gecodeerd opgeslagen worden, apart van je persoonlijke gegevens. Alleen medewerkers aan het onderzoek hebben toegang tot deze gegevens en de codering. De gegevens worden alleen voor onderzoeksdoeleinden gebruikt. De gegevens van individuele leerlingen worden niet gepubliceerd en niet met school of je docent besproken.

Vergoeding

Iedereen die deelneemt aan de selectieronde krijgt een klein geschenk. Als je wordt geselecteerd voor het vervolgonderzoek, krijg je na afronding van beide vervolgonderzoeken een vergoeding van 50 euro. Als je na afronding van het onderzoek je deelname alsnog intrekt, heeft dat geen gevolgen voor de vergoeding. Als je daar prijs op stelt, ontvang je te zijner tijd een samenvatting met de algemene resultaten van het onderzoek.

Nadere inlichtingen

Als je nog verdere informatie wilt over dit onderzoek, dan kun je je wenden tot Daniël Bartelds (e-mail: d.c.e.bartelds@hum.leidenuniv.nl; Doelensteeg 16, 2311VL Leiden, kamer 0.08a). Het onderzoek wordt uitgevoerd onder supervisie van prof. dr. Ineke Sluiter (i.sluiter@hum.leidenuniv.nl) en dr. Suzanne Adema (s.m.adema@uva.nl). Met eventuele klachten over dit onderzoek kun je je wenden tot hen.

Vriendelijke groet,

Daniël Bartelds

APPENDIX 2

Universiteit
Leiden

Informed Consent voor onderzoek: *Vertaalvaardigheid Grieks*

Ik verklaar hierbij op voor mij duidelijke wijze te zijn ingelicht over de aard en methode van het onderzoek, zoals beschreven op het informatieblad. Mijn vragen zijn naar tevredenheid beantwoord.

Ik verklaar bevoegd te zijn om te tekenen voor deelname van het kind (op 01/01/2019 jonger dan 18 jaar) aan het bedoelde onderzoek.

Ik stem geheel vrijwillig in met deelname van het kind aan dit onderzoek. Ik behoud daarbij het recht deze instemming weer in te trekken zonder dat ik daarvoor een reden hoeft op te geven. Ik besef dat het kind op elk moment mag stoppen met het experiment. Ik besef dat het kind en/of ik de deelname tot 8 dagen na afloop van het onderzoek kan terugtrekken. De persoonsgegevens van het kind worden niet door derden ingezien zonder mijn uitdrukkelijke toestemming. Als ik of het kind de deelname staakt of intrekt, worden alle verzamelde gegevens definitief verwijderd.

Als de onderzoeksresultaten van het onder mijn gezag vallende kind gebruikt worden in wetenschappelijke publicaties, of op een andere manier openbaar worden gemaakt, gebeurt dit volledig anoniem.

Als ik nog verdere informatie wil over dit onderzoek, dan kan ik mij wenden tot de onderzoeker Daniël Bartelds (e-mail: d.c.e.bartelds@hum.leidenuniv.nl; Doelensteeg 16, 2311VL Leiden, kamer 0.08a). Het onderzoek wordt uitgevoerd onder supervisie van prof. dr. Ineke Sluiter (i.sluiter@hum.leidenuniv.nl) en dr. Suzanne Adema (s.m.adema@uva.nl). Met eventuele klachten over dit onderzoek kan ik me wenden tot hen.

Aldus in tweevoud getekend:

.....
Naam proefpersoon (kind)

.....
handtekening proefpersoon (kind)

.....
Naam gezaghebbende (ouder/verzorger)

.....
Handtekening

Ik heb toelichting verstrekt op het onderzoek en verklaar mij bereid nog opkomende vragen over het onderzoek naar vermogen te beantwoorden.

handtekening onderzoeker (Daniël Bartelds)

APPENDIX 3

Selectietekst

*Lees de inleiding en vertaal onderstaande tekst in het Nederlands.
Laat op je blaadje steeds een regel open na elke beschreven regel.*

Melesias en Lysimachus hebben elk een zoon. Beiden maken zich zorgen om de toekomst van hun jongens en willen hen zo goed mogelijk opvoeden. Ze willen het anders aanpakken dan hun eigen vaders, de beroemde Thucydides en Aristides. Die hebben hen namelijk niet voldoende gemotiveerd om te presteren. Lysimachus is aan het woord en legt deze situatie aan een paar vrienden uit, waar ook de jongens zelf bij staan.

- 1 ἡμῶν γὰρ ἑκάτερος περὶ τοῦ ἑαυτοῦ πατρὸς πολλὰ καὶ καλὰ ἔργα ἔχει
- 2 λέγειν πρὸς τοὺς νεανίσκους, καὶ ὅσα ἐν πολέμῳ ἠργάσαντο καὶ ὅσα ἐν
- 3 εἰρήνῃ, διοικοῦντες τὰ τε τῶν συμμάχων καὶ τὰ τῆσδε τῆς πόλεως· ἡμέτερα
- 4 δ' αὐτῶν ἔργα οὐδέτερος ἔχει λέγειν. ταῦτα δὴ ὑπαισχυνόμεθα τε τούσδε
- 5 καὶ αἰτιώμεθα τοὺς πατέρας ἡμῶν ὅτι ἡμᾶς μὲν εἶων τρυφᾶν, ἐπειδὴ
- 6 μειράκια ἐγενόμεθα, τὰ δὲ τῶν ἄλλων πράγματα ἔπραττον· καὶ τοῖσδε τοῖς
- 7 νεανίσκοις αὐτὰ ταῦτα ἐνδεικνύμεθα, λέγοντες ὅτι εἰ μὲν ἀμελήσουσιν
- 8 ἑαυτῶν καὶ μὴ πείσονται ἡμῖν, ἀκλεεῖς γενήσονται, εἰ δ' ἐπιμελήσονται,
- 9 τάχ' ἂν τῶν ὀνομάτων ἄξιοι γένοιτο ἃ ἔχουσιν.

Plato, *Laches* 179c2-d5

Aantekeningen

- regel 1 **ἡμῶν** hiermee worden Melesias en Lysimachus bedoeld
- regel 2 **τοὺς νεανίσκους** hiermee worden de zoons van Melesias en Lysimachus bedoeld
καὶ ὅσα ... καὶ ὅσα zowel alle daden die, ... als alle daden (die)
- regel 3 **τὰ ... τὰ** zelfstandig gebruikt
- regel 3-4 **ἡμέτερα αὐτῶν** vertaal als **ἡμῶν αὐτῶν**
- regel 4 **ὑπαισχύνομαι (+ 2 acc.)** zich een beetje schamen (voor iets tegenover iemand)
τούσδε verwijst naar **τοὺς νεανίσκους** (regel 2)
- regel 5 **εἶων** *impf.* van *ἔάω*
- regel 8 **ἐπιμελήσονται** vul aan *ἑαυτῶν*
ἀκλεεῖς, ἐς roemloos
- regel 9 **τάχ' ἂν τῶν ὀνομάτων ἄξιοι γένοιτο ἃ ἔχουσιν.**
dat ze dan waarschijnlijk de namen waard worden die ze dragen.

APPENDIX 4

Onderzoekstekst (5) (76 woorden)

Socrates vertelt over hoe het leven na de dood eruit ziet. Volgens hem hangt dat af van de manier waarop mensen hebben geleefd. Hij onderscheidt twee soorten. Degenen die een fatsoenlijk leven hebben geleid kunnen een aangename tijd tegemoet zien (op de zogenaamde 'eilanden van de gelukzaligen'), maar degenen die er een puinhoop van hebben gemaakt moeten daarvoor boeten.

Aan het begin van onderstaande tekst haalt Socrates Homeros aan en vertelt hij over de tijd dat de Olympiërs de macht over de wereld overnamen van hun vader Kronos.

- 1 ὥσπερ γὰρ Ὅμηρος λέγει, διενείμαντο τὴν ἀρχὴν ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ποσειδῶν
- 2 καὶ ὁ Πλούτων, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβον. ἦν οὖν νόμος ὅδε
- 3 περὶ ἀνθρώπων ἐπὶ Κρόνου, καὶ αἰεὶ καὶ νῦν ἔτι ἔστιν ἐν θεοῖς, τῶν
- 4 ἀνθρώπων τὸν μὲν δικαίως τὸν βίον διελθόντα καὶ ὁσίως, ἐπειδὴν
- 5 τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς
- 6 κακῶν, τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης
- 7 δεσμωτήριον, ὃ δὴ Τάρταρον καλοῦσιν, ἰέναι.

Plato, *Gorgias* 523a3-b3

Aantekeningen

- regel 2 **Πλούτων, ὁ** Pluto/Hades
παρέλαβον vul als het lijdend voorwerp τὴν ἀρχὴν aan
νόμος ὅδε de inhoud hiervan volgt vanaf τῶν (regel 3) in twee Acl's
- regel 4 **τὸν (μὲν) ... διελθόντα** onderwerpsaccusativus bij οἰκεῖν (regel 5);
vertaal als 'degene die...'
- regel 5 **ἀπιόντα** verbinden met τὸν (διελθόντα) (regel 4)
- regel 6 **τὸν (δὲ)** vul aan τὸν βίον διελθόντα; onderwerp in de Acl bij ἰέναι (regel 7)

APPENDIX 5 Coderschema

Code	Stage	Description	Student	Example
#1	initial stage	Performing a syntactically informed search	S6	So, I just need to look up the meaning of the verb and the object.
#2	initial stage	Performing a morphologically informed search	S29	I think it really is a verb.
#3	initial stage	Performing a semantically informed search	S13	<i>ienai</i> , that is... I've really translated that already. But 'it's going to mean 'to go', yes, it has to.
#4	initial stage	Looking for the inflected form	S6	But I'm just going to look for this form because sometimes it is explained, where it comes from.
#5	initial stage	Looking for an expression	S29	That will be some kind of expression. Let's check <i>kai</i> , at the kappa.
#6	initial stage	Looking for morphological information	S13	I'm going to look it up just to be sure ... and to find the form <i>teleutésēi</i> .
#7	initial stage	Looking for specific usage	S6	I'm going to see what <i>peri</i> plus genitive means, if it means anything special.
#8	initial stage	Looking up just to be sure	S13	<i>hōsper</i> that means 'as', but I'm not completely sure [<i>opens dictionary</i>] so I am just going to look it up.
#9	initial stage	Identifying the lemma form	S29	And then here we have <i>kai hosiós</i> ; <i>hosiós</i> is going to be an adverb too, so I'll probably have to look for <i>hosiós</i> ...
#10	initial stage	Identifying first part of the lemma form	S29	And I'm going to look for <i>deinei-</i> and I hope I can find it there.
#11	initial stage	Formulating a preliminary translation of a syntactic unit leaving unknown words untranslated	S31	'To the prison' ... 'they go to', so <i>eis</i> , 'to the prison of ... <i>tiseós</i> and <i>dikés</i> '.
#12	initial stage	Trusting own knowledge of vocabulary	S13	Uh: 'it was the habit for the men on Kronos', that's what I see straight away, because <i>peri</i> plus genitive means 'for' or 'of', I think. And then <i>epi Kronou</i> , <i>epi</i> plus genitive means 'on'.
#13	middle stage	Incorrect reading of a word	S29	* <i>deineimanto (sic)</i> ... I'm going to look up that verb.
#14	middle stage	Arriving at the wrong lemma	S37	Delta ... <i>dia</i> ... <i>neimanto</i> ... uh ... I can't find the nu ... oh then it's from <i>dianoomai</i> , that means 'to plan'.

#15	middle stage	Scanning through 'possible lemma forms	S6	Yes, <i>h� teleut�</i> is 'the end' or 'death', but ... there's also the verb. And I think this is from that.
#16	middle stage	Choosing between homonyms	S31	Let's see <i>nomos</i> , accent. Accent on the first omikron, so the first 'habit, custom, method'.
#17	middle stage	Finding confirmation of having arrived at the correct lemma	S6	Yes, and it says here that the aorist of that is <i>dieneima</i> so this here is the word.
#18	middle stage	Reading possible translations	S13	No, I don't know, let's look it up, 'beginning, start, cause, principle'.
#19	middle stage	Determining morphology based on lemma information	S6	Oh yes ... <i>api�n...</i> <i>apiontos</i> so <i>apionta</i> is the accusative and it is the participle <i>apeimi</i> of <i>eimi</i> - 'to go'.
#20	middle stage	Reading non-semantic information in lemma	S13	<i>epeidan</i> ... 'is <i>epeid�</i> plus <i>an</i> , when, as soon as, plus subjunctive'.
#21	middle stage	Reading lemma information leads to better understanding of another word	S29	<i>epeid�</i> and <i>an</i> : 'when, as soon as plus subjunctive', ok that explains a lot.
#22	middle stage	Choosing subsection of lemma based on interaction lemma-information/text	S29	[<i>opens dictionary</i>] <i>para</i> 'close to, next to' ... it takes a genitive.
#23	middle stage	Choosing possible translation without evident consideration of the possibilities	S13	OK, <i>nomos</i> , I don't know that, at the n: 'habit, custom, use' oh yes. So then we get 'that custom'.
#24	middle stage	Choosing possible translation by trying out several possibilities in translation	S13	'In each' ... 'in every' ... 'in all rest' or [<i>writes down as translation</i>] 'in all happiness' ... 'prosperity' is better, 'in all prosperity'.
#25	middle stage	Choosing possible translation based on context	S6	Yes, it's the adverb of <i>adikos</i> so 'unlawful', so that is the opposite of the other one.
#26	middle stage	Choosing possible translation based on the introduction	S6	<i>h� arkh�</i> means 'beginning, power', OK, and the topic here is power, or, anyway, it says 'seize power' over there, so it will probably mean 'power' here.
#27	middle stage	Postponing the choice	S13	I'm going to go to the next sentence to get some more context.
#28	middle stage	Confirming possible translation by testing lemma information against text	S13	'To go through something, pull through, discard', so that should, is it with an accusative? Yes, it can be.

#29	middle stage	Excluding possible translation by testing lemma information against text	S6	It says here without article, so it can't mean...
#30	middle stage	Integrating form into translation	S13	<i>para</i> plus genitive: 'away from, from': 'away from the fathers'
#31	middle stage	Consulting list of irregular verbs		N/A
#32	middle stage	Consulting grammar summary		N/A
#33	final stage	Taking note of possible translation in the correct case	S6	It's a genitive ... [<i>writes</i> 'of punishment' above the word in the text].
#34	final stage	Taking note of possible translation	S33	[<i>writes</i> 'passes through' above the word in the text].
#35	final stage	Taking note of morphological information	S29	[<i>writes</i> '3rd sg' above the form in the text].
#36	final stage	Looking up during revision	S13	And then we go to the rest of the sentence: 'and that that person...', oh yes, I was going to look up <i>adikōs</i> .
#37	final stage	Looking up again	S6	Hmm, well, I'm going to look up <i>nomos</i> again to see if there's a translation that works better for me.
#38	N/A	Keeping finger near the form in the text	S29	<i>kai</i> ... <i>kai</i> ... let's just see if it's in the list of expressions... <i>kai aei kai nun</i> ... [<i>uses finger to indicate point in the text</i>].
#39	N/A	Using ribbon of the dictionary	S32	it seems to make more sense in this context [<i>marks with the ribbon of the dictionary</i>] but I can come back to that later.
#40	N/A	Placing fingers between pages of the dictionary	S6	And <i>teleutaō</i> means [<i>goes back to lemma she marked earlier by putting her finger between the pages</i>].
#41	N/A	Having a critical / open-minded attitude about previous assumption	S6	I'm just going to check the standard paradigms. Maybe <i>-ou</i> isn't a genitive.
#42	N/A	Adjusting previous assumption	S29	OK so that's not an adverb, it's just a genitive and it means 'punishment'.
#43	N/A	Determining positive progress	S13	Ah yes, see it's going to work out now.
#44	N/A	Determining negative progress	S13	Hmm ... I don't really understand that.
#45	N/A	Pushing through / trying several routes	S29	It's not in it like that. Maybe it is at double <i>kai</i> .

APPENDIX 6

Universiteit
Leiden

Beste collega,

Je hebt aangegeven deel te willen nemen aan het onderzoeksproject Woordenboekdidactiek. Binnen dit project neem je deel aan een zogenaamde focusgroep: een kwalitatieve onderzoeksmethode waarbij een relatief klein aantal vakgenoten gezamenlijk in een aantal bijeenkomsten een bepaald fenomeen onder de loep neemt.

Dit informatieblad biedt nadere informatie over het doel en de gang van zaken van dit onderzoeksproject. Het is belangrijk kennis te nemen van de procedures rondom de bescherming van persoonsgegevens en digitale data.

Doel van het onderzoek

Dit is het laatste deelproject van het onderzoek. Het doel is om de resultaten van de empirische studies (een hardopdenk- en eyetrackingonderzoek) te vertalen naar concrete didactische handvatten en oefenmateriaal.

Procedure van het onderzoek

De focusgroep zal zich gedragen als een PLG, een professionele leergemeenschap: samen met ervaren vakgenoten ontwikkelen we samen materiaal. We zullen daar ongeveer 4-5 bijeenkomsten van anderhalf uur voor gebruiken. Daarnaast zal een voorbereiding op de bijeenkomsten worden gevraagd, die in een later stadium ook kan betekenen dat er in de eigen lespraktijk materiaal wordt uitgetest. De inhoud van deze bijeenkomsten is niet van tevoren precies vast te leggen. Het is een organisch ontwikkelproces, waarbij we voor een deel gezamenlijk de route bepalen. Dit proces wordt aangestuurd door de onderzoeker, Daniël Bartelds.

De eerste bijeenkomst zal in het teken staan van het informeren van de deelnemers over de resultaten van de eerdere deelprojecten van het onderzoek. Ter voorbereiding zullen de deelnemers een oefening doen die vergelijkbaar is met een van de empirische experimenten met leerlingen. Deelnemers worden gestimuleerd om te denken als een 'ideale leerling'. Dat is expliciet een andere rol dan die van de docent die zij zelf zijn. Deelnemers zullen tijdens de bijeenkomst hun ideale opzoekproces meten aan de resultaten van het onderzoek. Ter voorbereiding op de tweede bijeenkomst zullen zij een verzameldocument van de onderzoeker op volledigheid beoordelen en nadenken over overstijgende ontwerpcriteria.

Tijdens de tweede bijeenkomst staan ontwerpcriteria centraal. Dat zijn de uitgangspunten die voortkomen uit de resultaten van de eerdere empirische experimenten, gecombineerd met de ervaringen van de deelnemers zelf. De uitdaging is om ontwerpcriteria te formuleren die docenten klassieke talen motiveren om woordenboekdidactiek op te nemen in de les. Een voorwaarde is dus dat woordenboekdidactiek laagdrempelig is en makkelijk te integreren in de lespraktijk van alledag.

De resterende (ca. 2-3) bijeenkomsten staan in het teken van (1) het ontwikkelen van voorbeeldlesmateriaal dat past bij de ontwerpcriteria en (2) tegelijkertijd uit het bijstellen van diezelfde ontwerpcriteria. De focusgroep test daarbij (op kleine schaal, in hun eigen les, kwalitatief) zowel de toepasbaarheid en het effect van de oefeningen zelf als de toepasbaarheid van de ontwerpcriteria. Dat maakt het onderzoeksproces een iteratief en organisch proces, waarbij de beoogde uitkomst zowel een set ontwerpcriteria is die productief van aard is (waarmee docenten zélf eigen materiaal maken) als een set materialen die docenten kunnen gebruiken. Het ligt daarbij voor de hand dat het type lesmateriaal en bijbehorende ontwerpcriteria verschillen per type vaardigheid of kennis.

Vrijwilligheid

Deelname is vrijwillig en hoewel het voor de voortgang en uitkomst van het project belangrijk is dat de groep intact blijft en bij elke bijeenkomst aanwezig is, kan deelname uiteraard op elk moment worden stopgezet.

Data en vertrouwelijkheid

Er is een aantal verschillende data die uit dit project voortkomt. Ten eerste is het gesprek tijdens de digitale bijeenkomsten een belangrijke bron om het onderzoeksproces vast te leggen. Hiertoe maakt de onderzoeker een opname van de bijeenkomsten in MS Teams. Op basis van deze opname wordt na elke bijeenkomst een verslag opgesteld, dat wordt voorgelegd aan de deelnemers. Na vaststelling van het definitieve verslag, wordt de opname verwijderd. De opname wordt tot die tijd opgeslagen binnen de gedeelde omgeving van MS Teams. Daarnaast zal de onderzoeker ter voorbereiding op een bijeenkomst individuele feedback vragen. Deze informatie kan tekstueel van aard zijn, maar ook een geluidsopname bevatten. Deze informatie zal uiteindelijk op de netwerkschijf van de universiteit worden opgeslagen (nadat het bijvoorbeeld uit WhatsApp is verwijderd). Het kan zijn dat deze informatie vervolgens tijdens de bijeenkomst wordt gedeeld (deelnemers vergelijken hun input en komen op basis daarvan tot een synthese). Alleen tekstuele informatie zal op deze manier worden gedeeld door de onderzoeker. Geluids- (of video)opnames worden niet zonder toestemming van de deelnemer gedeeld.

Het lesmateriaal dat tijdens dit project gezamenlijk wordt ontwikkeld zal worden gepubliceerd in het proefschrift van de onderzoeker. Mogelijk wordt ook op basis daarvan een publicatie gemaakt in een tijdschrift of voor SLO. Deelnemers stemmen ermee in dat hun werk op deze manier gedeeld wordt met de vakgemeenschap. Het is de intentie van de onderzoeker om alle namen van de deelnemers van de focusgroep op te nemen in de publicatie(s). Mocht daar bezwaar tegen zijn, kan een deelnemer dat kenbaar maken en niet worden gemeld.

Nadere inlichtingen

Als je nog verdere informatie wilt over dit onderzoek, dan kun je je wenden tot Daniël Bartelds (e-mail: d.c.e.bartelds@hum.leidenuniv.nl; 0641811223). Het onderzoek wordt uitgevoerd onder supervisie van prof. dr. Ineke Sluiter (i.sluiter@hum.leidenuniv.nl) en dr. Suzanne Adema (s.m.adema@uva.nl). Met eventuele klachten over dit onderzoek kun je je wenden tot hen.

Vriendelijke groet,

Daniël Bartelds

APPENDIX 7

Opdracht ter voorbereiding op eerste bijeenkomst ontwerpteam

Vorbereiding

1. Vertaal **hardop denkend** alléén de eerste zin van de tekst die ook in de bijlage zit [zie Appendix]. Dit is de tekst die ik ook gebruikt heb bij mijn hardopdenkoefening met leerlingen. Het is de bedoeling dat je de denkstappen volgt die een succesvolle leerling ook zou moeten maken. Verplaats je dus even op het niveau van een leerling (maar wel een succesvolle!). Zoek hierbij de woorden διενείμαντο, τὴν ἀρχήν, παρά en παρέλαβον op in Hupperts. Voor de rest van de woorden uit de zin heb je (/heeft de goede leerling die je nu verbeeldt te zijn) geen woordenboek nodig. Probeer bij het opzoeken zoveel mogelijk stappen in het proces expliciet te maken.
 - a. Het is helemaal mooi als je dat stukje hardop denken dat bij deze oefening gepaard ging zou opnemen (met een smartphone bijvoorbeeld). Maar mocht dat te veel gedoe zijn (te veel tijd kosten), dan kun je dat ook laten zitten. Als onderzoeksmateriaal is het echter wel heel waardevol.
2. Probeer – gesteund door bovenstaande oefening – de stappen te formuleren die het ideale opzoekproces – in het algemeen – zou moeten bevatten. Om daar wat systeem in aan te brengen, verdeel je die in ‘voor’, ‘tijdens’ en ‘na’.

APPENDIX 8

Opdracht voorbereiding bijeenkomst 3

- Ontwerp aan de hand van onderstaand tekstje **een les** waarin woordenboekdidactiek centraal staat. Het zoekproces bij de onderstreepte woorden zijn wat mij betreft de woorden om de didactiek op te baseren (daar zijn voldoende interessante zaken aan de hand).
- Gebruik het bijgeleverde **formulier** om je lesontwerp in op te schrijven. Zo kunnen we op de bijeenkomst enigszins uniform de lessen met elkaar bespreken.
- Gebruik voor de **leerdoelen** van je les de zoekwijzer als referentiekader. Je bent vrij welke leerdoelen je specifiek aan bod wil laten komen.
- Ander **materiaal** dat je voor deze les nodig hebt (bijvoorbeeld instructies aan leerlingen etc.) kun je er natuurlijk ook bijleveren.
- Denk bij de leeractiviteit/werkvorm aan de algemene **ontwerpcriteria**, conform de 'visie' van de woordenboekdidactiek die we de vorige bijeenkomst hebben besproken. Hiervoor kun je in het verslag nog de 'Android-achtige-ontwerpcriteria' teruglezen. Denk hierbij ook aan de principes van 'cognitive apprenticeship' (zie ook de powerpoint).
- Neem als **doelgroep** vierdeklassers die een aantal weken begonnen zijn met authentiek Grieks (in dit geval dus Herodotus). Ze hebben ook al een algemene introductie van het woordenboek gehad.
- Neem voor de **duur** van de les de gangbare lesduur zoals bij jou op school.

Tekstje bij woordenboekles

Kandaules is de laatste vertegenwoordiger van de dynastie van de Herakliden, afstammelingen van Herakles en koningen van Lydië. Dit verhaal vertelt hoe aan deze heerschappij een einde komt.

οὗτος δὲ ὤν ὁ Κανδαύλης ἡράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην. ὥστε δὲ ταῦτα νομίζων, ἦν γάρ οἱ τῶν αἰχμοφόρων Γύγης ὁ Δασκύλου ἀρεσκόμενος μάλιστα, τούτῳ τῷ Γύγῃ καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν πρηγμάτων ὑπερετίθετο ὁ Κανδαύλης καὶ δὴ καὶ τὸ εἶδος τῆς γυναικός ὑπερεπαινώων.

Aantekeningen (in dit geval alleen de woorden die niet in het woordenboek staan)

ὁ αἰχμοφόρος	lijfwachter
ὁ Δασκύλου (sc. υἱός)	zoon van Daskylos
ὑπερεπαινώω	ophemelen

APPENDIX 9

A. Het opstarten van de zoekactie

De leerling...	leerdoel	vaardigheden <small>cognitief, metacognitief, affectief, motorisch</small>	kennis
<p>1. kan een afweging maken van het nut en de noodzaak het woordenboek (nu) te raadplegen</p> <p><i>'Eigenlijk weet ik wel wat dit woord betekent'</i> <i>'Dit soort woorden kan ik maar beter niet opzoeken'</i> <i>'Ik ga eerst het werkwoord opzoeken, dat is belangrijker'</i></p>	<p>1. kan de (morfo)syntactische rol van de op te zoeken vorm in de zin bepalen</p> <p><i>'De gevangenis van τίσωας en δίκηζ'</i> <i>'Nu moet ik nog het onderwerp opzoeken'</i> <i>'Dit woord hoort denk ik bij ἐπί'</i> <i>'Zij ἐρχεται naar de ἀγοράν'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan op eigen woordenschat vertrouwen - kan besluiten om een woord niet op te zoeken - kan woordsoorten herkennen - kan een hiërarchie aanbrengen tussen verschillende woord(soort)en - kan zoekacties prioriteren 	<ul style="list-style-type: none"> - beschikt over een woordenschat die past bij het niveau en curriculum - kent de morfologische kenmerken van woordsoorten - weet wat belangrijke woord(soort)en zijn - weet welke informatie in het woordenboek te vinden is (en welke niet)
<p>2. kan een hypothese formuleren van de opbrengst van de zoekactie</p> <p><i>'Dit moet wel leven of zoiets betekenen'</i> <i>'lets met omhoog en dan een werkwoord'</i> <i>'Ik denk dat dit een aoristus is'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan de zin opdelen in (morfo)syntactische eenheden - kan een voorlopige vertaling formuleren waarin de syntactische rol van het op te zoeken woord tot uiting komt 	<ul style="list-style-type: none"> - kan de letters in een vorm nauwkeurig onderscheiden / in de juiste volgorde lezen - kan een morfologische analyse maken - kan het grammaticakatern gebruiken ter ondersteuning van morfologische analyse - kan (een deel van) de lemmavorm beredeneren - kan een stamtijd herkennen - kan beredeneren of er sprake is van een specifieke gebruikswijze - kan beredeneren of de vorm onderdeel is van een vaste uitdrukking / combinatie van woorden 	<ul style="list-style-type: none"> - kent de morfologische kenmerken die syntactische informatie bevatten - heeft kennis van naamvallen en syntactische rollen
<p>3. kan een hypothese formuleren van de vindplaats van de op te zoeken vorm in het woordenboek</p> <p><i>'Ik denk dat ik bij βαίνω moet kijken'</i> <i>'Misschien is καὶ δὴ καὶ wel een vaste uitdrukking'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan op basis van de inhoud van de rest van de tekst een voorspelling doen van de betekenis van de vorm - kan bekende delen van de vorm (prefix, suffix) herkennen en zo een deelvertaling formuleren 	<ul style="list-style-type: none"> - heeft kennis van de inhoud, het genre en historische context van de tekst - heeft kennis van de waarde van een aantal veelvoorkomende pre- en suffixen 	<ul style="list-style-type: none"> - weet waar in het woordenboek welke informatie te vinden is - kent de regels van lemmatisering per woordsoort - kent de regels van lemmatisering van samengestelde woorden - kent de regels van het augment - weet wat voor soort woorden (waarschijnlijk) ook in de verbogen vorm in het woordenboek staan opgenomen (zoals bij stamtijden) - weet uit welke informatie een lemma is opgebouwd

B. Het uitvoeren van de zoekactie

De leerling...	leerdoel	vaardigheden <small>cognitief, metacognitief, affectief, motorisch</small>	kennis
	<p>1. kan bij het juiste lemma uitkomen</p> <p><i>'Ik moet νόμος met het accent op de eerste o hebben'</i> <i>'Het is dus helemaal niet een bijwoord, het is de genitivus van τίσις'</i></p> <p>2. kan het relevante deel van het lemma selecteren</p> <p><i>'Ok, de hoofdzin is op naamval'</i> <i>'Ik heb een medium dus ik moet bij nummertje 2 zijn'</i> <i>'Ik zie al dat de heft van het lemma niet relevant is'</i> <i>'Bij die bolletjes staan de vaste uitdrukkingen'</i> <i>'Ik moet hier zijn, want ik heb een genitivus in de zin'</i> <i>'Ik kijk eerst even alleen naar de dikgedrukte woorden'</i> <i>'Dit betekent dat deze betekenis alleen bij Euripides voorkomt, maar niet dat de andere betekenis niet óók bij Euripides kunnen voorkomen'</i> <i>'Ik ging gewoon eerst kijken of er dingen in stonden die zeg maar gelijk erop duiden dat één ding een bepaalde vertaling moest zijn.'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan via een verwijslemma bij het hoofdlemma komen - heeft oog voor de mogelijkheid van homoniemen en zoekt naar onderscheidende kenmerken - kan (verbogen) vorm in de tekst toetsen aan de (lemma)vorm in het woordenboek - kan (verbogen) vorm in de tekst toetsen aan morfologische informatie in een lemma - kan de informatie in een lemma interpreteren - kan bepalen welke informatie relevant is en welke niet - kan de informatie in een lemma gebruiken voor beter begrip van andere woorden in de zin - kan per lemma bepalen wat de meest efficiënte navigatiestrategie is - kan van navigatiestrategie veranderen - kan de globale architectuur van het lemma overzien - kan (evt. op basis van meta-informatie) het organisatieprincipe van het lemma doorzien - kan onderscheidende kenmerken van delen van het lemma (bijv. signposts) toetsen aan kenmerken van de tekst - kan meta-informatie in een lemma gebruiken als strategie om naar de relevante plek te navigeren, maar ook om een hypothese te toetsen 	<p>zie A.4</p> <ul style="list-style-type: none"> - heeft kennis van de uitgangspunten van het woordenboek achter de gebruikte organisatieprincipes - heeft kennis van de betekenis van de opmaak die wordt gebruikt in een lemma (interpunctie, kleuren, dikgedrukte en cursieve letters, haakjes) - heeft kennis van de afkortingen die gebruikt worden (en/of weet waar de resolutie daarvan te vinden is) - heeft de beschikking over de metalinguïstische taal die achter de afkortingen schuilgaat - weet dat er verschillende soorten meta-informatie (signposts, labels, voorbeelden) worden gebruikt in een lemma - weet wat deze soorten meta-informatie kunnen opleveren als handvatten (wat de zogenaamde affordances ervan zijn) - weet dat een signpost die een voorwaarde aanduidt niet per definitie andere onderdelen van het lemma uitsluit als aan deze voorwaarde voldaan is
	<p>3. kan de relevante vertaalmogelijkheid kiezen</p> <p><i>'Het betekent 'begin of macht' en het gaat hier over het verdelen van de macht, dus waarschijnlijk 'macht'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan op basis van de vertaalmogelijkheden uit het lemma een betekenisveld maken - kan vertaalmogelijkheden toetsen door ze uit te proberen in de syntactische eenheid van de zin - kan vertaalmogelijkheden toetsen aan de inhoud van de zin/tekst en/of inleiding bij een proefvertaling - kan vertaalmogelijkheden toetsen aan meta-informatie en kenmerken van de tekst - durft een keuze te maken 	<p>zie B.2</p>

C. Het afronden van de zoekactie

	leerdoel	vaardigheden <small>cognitief, metacognitief, affectief, motorisch</small>	kennis
De leerling...	<p>1. kan evalueren in hoeverre de zoekactie geslaagd is</p> <p><i>'Is dat plus accusativus? Ja dit kan'</i> <i>'Ik ga even naar de volgende zin voor wat meer context'</i> <i>'Ik ga toch eerst het werkwoord opzoeken'</i> <i>'Dit lijkt logisch hier, maar ik kan er straks nog even naar terugkeren'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan toetsen of de gekozen vertaalbaarheid of andere opbrengst van toepassing is op de tekst - kan besluiten een voorlopige keuze te maken - kan besluiten de keuze uit te stellen - kan besluiten de zoekactie opnieuw te starten - kan besluiten eerst een andere zoekactie te starten - kan het leeslint of vingers gebruiken om efficiënt tussen pagina's in het woordenboek te wisselen 	zie B.2
	<p>2. kan de opbrengst van de zoekactie integreren in de vertaling van de zin</p> <p><i>'παρά plus genitivus: 'weg van, van, bij vandaan': 'bij de vaders vandaan'</i> <i>'Maar het is een aoristus, dus 'haadden doorgebracht'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan de gekozen vertaalbaarheid op basis van een morfologische analyse in de juiste vorm vertalen - kan de gekozen vertaalbaarheid op de juiste manier in de bijbehorende syntactische eenheid zetten - kan besluiten een geschiktere vertaling te formuleren die niet in het lemma genoemd staat als een van de mogelijkheden, maar wel past in het semantisch veld 	zie A.2-4

P. Tijdens het gehele proces

	leerdoel	vaardigheden <small>cognitief, meta-cognitief, affectief, motorisch</small>	kennis
De leerling...	<p>1. kan het woordenboek efficiënt hanteren</p> <p><i>'Ik zeg het alfabet in mijn hoofd op'</i> <i>'Ik kijk altijd naar de lemma's bovenaan de pagina's'</i> <i>'mu nu ksi omikron pi...'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan grofweg inschatten in welk gedeelte van het woordenboek de vindplaats is - kan binnen een letter grofweg inschatten in welk gedeelte de vindplaats is - kan de leeslinten of vingers gebruiken om het zoekproces te faciliteren - kan de navigeerhulp op en in het woordenboek (alfabet op de kaft, blokjes op de open lange zijde, de begin- en eindlemma's bovenaan de pagina's) gebruiken 	<ul style="list-style-type: none"> - kent het alfabet uit het hoofd - heeft binnen het alfabet de beschikking over 'riedeltjes' van opeenvolgende letters - weet de volgorde binnen het grammaticakatern
	<p>2. kan het zoekproces als feedbackloop zelf-kritisch monitoren</p> <p><i>'Ok, dit gaat goed'</i> <i>'Nu moet ik nog even goed kijken of dit wel klopt'</i> <i>'Misschien is dit helemaal geen genitivus. Ik ga wel even kijken in het grammaticakatern'</i> <i>'Nu even niet de hoop verliezen'</i> <i>'Misschien vind ik het wel gewoon in de verbogen vorm'</i> <i>'Ik begrijp hier even niks van. Ik laat het voor nu en kom er straks op terug'</i> <i>'Even kijken wat de lemmavorm van dit woord is'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan hypothesen maken en toetsen - kan het zoekproces opdelen - kan het zoekproces plannen - kan de voortgang van het eigen zoekproces becommentariëren (self-instructions, strategy-step statements, self-evaluation en error correcting statements, coping en self-control statements, self-reinforcement statements) - kan beslissingen kritisch toetsen op elk moment in het zoekproces - beweegt tijdens het hele zoekproces heen en weer tussen tekst en woordenboek, waarbij informatie uit beide bronnen aan elkaar getoetst worden - heeft doorzettingsvermogen - heeft een open houding en is bereid om eigen assumpties los te laten 	<ul style="list-style-type: none"> - kent de verschillende stappen van het zoekproces - heeft de beschikking over een taalkundig begrippenapparaat - heeft beschikking over een woordenboektechnisch begrippenapparaat (om met een docent of een andere leerling te kunnen praten over de informatie in een lemma of woordenboek in het algemeen)
	<p>3. kan op een betekenisvolle manier notities maken</p> <p><i>'Het is een genitivus dus ik schrijf 'van straf' erboven'</i> <i>'Ik noteer even dat dit een passieve vorm is'</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - kan notities zo doseren dat het begrip van de samenhang van de zin wordt gediend en het zicht daarop niet ontnomen wordt - kan syntactische notities (bijv. met pijlen, kleuren, streepjes) in de tekst maken - kan morfologische notities (bijv. met afkortingen) in de tekst maken - kan semantische notities in de tekst maken die in overeenstemming zijn met de morfologie van de verbogen vorm 	

APPENDIX 10

Code	Stadium	Beschrijving	Participant	Voorbeeld
#1	voor	Syntactisch geïnformeerd zoeken	S6	Dus ik moet even de betekenis opzoeken van het werkwoord en het lijdend voorwerp.
#2	voor	Morfologisch geïnformeerd zoeken	S29	ik denk dat het inderdaad een werkwoord is
#3	voor	Semantisch geïnformeerd zoeken	S13	τένα, dat is, ik heb dat eigenlijk al vertaald. Maar het zal 'gaan' betekenen, ja dat moet wel
#4	voor	Zoeken naar een vaste uitdrukking	S29	dat zal een soort vaste uitdrukking zijn. Even bij κάτ kijken, bij de kappa [zoekt op in het woordenboek]
#5	voor	Zoeken naar morfologische informatie	S13	(Ik ga het nog even opzoeken voor de zekerheid ...) en de vorm ook te vinden τελευταίση
#6	voor	Zoeken naar specifieke gebruikwijze	S6	ik ga even kijken wat περί plus genitivus betekent, of dat iets speciaals betekent
#7	voor	Vertrouwen op eigen woordenschat	S13	Eh: 'het was de gewoonte voor de mannen op Kronos', dat zie ik dan meteen staan, want περί plus genitivus betekent volgens mij 'voor' of 'van'. ἐπὶ Κρόνου, ἐπὶ plus genitivus betekent dan ook 'op'.
#8	voor	Zoeken voor de zekerheid	S13	ὥστερ dat betekent 'zoals', maar ik weet het niet helemaal zeker [zoekt op in het woordenboek] dus ik ga het toch even opzoeken.
#9	voor	Beredeneren van lemmavorm	S29	En dan hebben we hier κάτ οὐίως, οὐίως zal ook wel een bijwoord zijn, dan zal ik waarschijnlijk op zoek moeten naar <i>hosios</i> ...
#10	voor	Beredeneren van eerste deel lemmavorm	S29	en ik ga op zoek naar -δευτε- en ik hoop dat ik het daar kan vinden.
#11	voor	Formuleren van een voorlopige vertaling van een syntactische eenheid, met delen van het Grieks onvertaald	S31	'naar de gevangenis' ... 'zij gaan naar', dus εἰς, 'naar de gevangenis van ... τίσωας εὐκνης'
#12	tijdens	Verkeerd verbaliseren van een vorm	S29	*δευειμαντρο (<i>sic</i>) ... dat werkwoord ga ik opzoeken
#13	tijdens	Arriveren bij het verkeerde lemma	S37	delta ... δια ... νεμαντρο ... eh ... ik kan de nu niet vinden... oh dan komt het van διανοεομαι, betekent 'van plan zijn'
#14	tijdens	Zoeken op de verbogen vorm	S6	maar ik ga dan gewoon maar even zoeken op deze vorm want soms staat die wel uitgelegd, waar het vandaan komt.
#15	tijdens	Scannen door / uitproberen van mogelijke lemmavormen	S6	ja ἡ τελευταῖη is 'het einde' of 'dood', maar ... je hebt ook het werkwoord. En daar komt dit denk ik vandaan.

#16	tijdens	Kiezen tussen homoniemen	S31	Even kijken νόμος, accent. Accent op de eerste omikron, dus het eerst 'gewoonte, wijze, gebruik'.
#17	tijdens	Bevestiging vinden voor arriveren bij juiste lemma	S6	ja en ik zie hier staan dat de aoristus daarvan διένειμα is dus dat is hier dit woord
#18	tijdens	Vaststellen morfologie op basis van lemma-informatie	S6	Oh ja ... ἄπιών ... ἀπιόντος dus ἀπιόντα is de accusativus en het is het participium ἄπειμι van εἶμι-gaan.
#19	tijdens	Lezen van vertaalmogelijkheden	S13	nee ik weet het niet, even opzoeken, 'begin, beginsel, oorzaak, principe'
#20	tijdens	Lezen lemma-informatie zorgt voor beter begrip ander woord	S29	ἐπειδὴ en ἄν: 'wanneer, zodra plus conjunctivus', ok dat verklaart een hoop.
#21	tijdens	Lezen niet-semantische informatie in lemma	S13	ἐπειδὴν ... 'is ἐπειδὴ plus ἄν, wanneer, zodra, plus conjunctivus'
#22	tijdens	Kiezen subonderdeel lemma op basis van wisselwerking lemma-informatie/tekst	S29	παρά [zoekt op in het woordenboek] 'erbij, ernaast' ... het gaat met een genitivus
#23	tijdens	Uitstellen van de keuze	S13	ik ga even naar de zin erna om wat meer context te krijgen
#24	tijdens	Kiezen vertaalmogelijkheid zonder evidente overweging	S13	Ok, νόμος, dat weet ik niet, bij de n: 'gewoonte, wijze, gebruik' oh ja. Dus dan krijgen we 'die gewoonte'
#25	tijdens	Kiezen vertaalmogelijkheid door vertaalmogelijkheden uit te proberen in vertaling	S13	'in elk' ... 'in alle' ... 'in alle rust' of [schrift op als vertaling] 'in alle geluk' ... 'voorspoed' is mooier, 'in alle voorspoed'
#26	tijdens	Kiezen vertaalmogelijkheid op basis van context	S6	ja is het bijwoord van ἄδικος dus 'onrechtmatig', dus dat is het tegenovergestelde van die ander
#27	tijdens	Kiezen vertaalmogelijkheid op basis van inleiding	S6	ἡ ἀρχὴ betekent 'begin, macht' nou en het gaat hier over macht, of in ieder geval daarboven staat over de macht overnemen, dus het zal hier wel 'macht' betekenen'.
#28	tijdens	Bevestiging vinden voor vertaalmogelijkheid door lemma-informatie te toetsen aan tekst	S13	'ergens doorheen gaan, doortrekken, afleggen', dus dan zou wel, is dat plus accusativus? Ja dat kan.
#29	tijdens	Uitsluiten van vertaalmogelijkheid door lemma-informatie te toetsen aan tekst	S6	Het staat hier zonder lidwoord, dus het kan niet betekenen...

#30	tijdens	Integreren vorm in vertaling	S13	παρά plus genitivus: 'weg van, van, bij vandaan': 'bij de vaders vandaan'
#31	tijdens	Raadplegen onregelmatige werkwoordenlijst		
#32	tijdens	Raadplegen grammatica-overzicht		
#33	na	Notitie maken van vertaalmogelijkheid in de juiste naamval	S6	het is een genitivus ... [schrijft 'van boete' op in de tekst]
#34	na	Notitie maken van vertaalmogelijkheid	S33	[schrijft 'doorgaan' boven het woord in de tekst]
#35	na	Notitie maken van morfologische informatie	S29	[schrijft '3e sg' boven de vorm in de tekst]
#36	na	Opzoeken tijdens revisie	S13	En dan gaan we naar de rest van de zin: 'en dat diegene', oh ja, ὀδίκως zou ik nog even opzoeken
#37	na	Opnieuw opzoeken	S6	Hm, nou ik ga toch nog een keer νόμος opzoeken om te kijken of misschien daar een vertaling is waar ik beter mee over weg kan
#38	gehele proces	Vinger bij de vorm in de tekst houden	S29	καί ... καί ... even kijken of het bij de uitdrukkingen staat ... καὶ αἰεὶ καὶ vūv ... [gebruikt vinger om een punt in de tekst te markeren]
#39	gehele proces	Gebruik maken van het woordenboeklint	S32	dit lijkt me logischer in deze context [markeert de pagina in het woordenboek met het lees/lint] maar ik kan er later op terug komen
#40	gehele proces	Vingers tussen pagina's in woordenboek slaatsen	S6	En τελευτάω betekent [gaat terug naar dit lemma, waar ze haar vinger nog tussen had zitten]
#41	gehele proces	Kritische / open houding ten opzichte van aanname	S6	Ik ga even kijken in de standaardrijtjes. Misschien is -ou wel geen genitivus.
#42	gehele proces	Bijstellen van aanname	S29	ok dus dat is geen bijwoord, dat is gewoon een genitivus en betekent 'boete'
#43	gehele proces	Vaststellen van positieve voortgang	S13	ah ja kijk nu komt het goed
#44	gehele proces	Vaststellen van negatieve voortgang	S13	Hmm ... ik snap dit niet echt
#45	gehele proces	Doorzetten / meerdere routes proberen	S29	hij staat er zo niet in. En misschien wel bij twee keer καὶ

APPENDIX 11

De vijf vuistregels voor woordenboekdidactiek

1. Integreer (*Maak het normaal*)

Vrijwel elke bovenbouwles waarin Grieks gelezen wordt leent zich voor woordenboekdidactiek. Probeer te vermijden dat een woordenboekoefening apart van de te lezen tekst komt te staan. De complexiteit van woordenboekgebruik komt het meest tot uiting in de situationele wisselwerking tussen tekst en woordenboek. Laat het woordenboek dus regelmatig terugkomen in de les, zodat veel verschillende zoekprocessen ‘in het wild’ aan bod komen. Zorg dat het gesprek over het zoekproces een vanzelfsprekend onderdeel is bij het vertalen of bespreken van een tekst. Verwerk woordenboekopdrachten in de aantekeningen van lesmateriaal bij het pensum.

2. Limiteer (*Houd het behapbaar*)

Het zoekproces is een veelomvattend en complex systeem, dat overweldigend en verwarrend kan zijn voor leerlingen. Bouw opstapjes in zodat leerlingen niet alle vaardigheden in één keer hoeven te beheersen. Laat hen geleidelijk wennen aan de denkstappen die betrokken zijn bij succesvol opzoeken. Sluit aan bij het niveau van de leerlingen en begrensd door bepaalde zoekfasen te isoleren. Houd het ook behapbaar voor jezelf: choose your battles – je hoeft niet in één les alle problemen aan bod te laten komen.

3. Demonstreer (*Doe het voor*)

Laat leerlingen meekijken terwijl jij, de expert (‘meester’), aan het werk bent. Doe dat bijvoorbeeld door hardop het zoekproces, en alle denkstappen die daarbij horen, voor te doen. Besef hierbij dat er sprake kan zijn van impliciete kennis: de woordenboekexpertise waar je over beschikt heb je voor een deel geautomatiseerd. Probeer in niveau en taalgebruik zoveel mogelijk aan te sluiten bij de leerlingen. Benoem de wisselwerking tussen tekst en woordenboek (*feedback loop*) en stimuleer het metacognitief toetsingsproces dat daarbij cruciaal is. Laat ook de meer technische hantering van het woordenboek zien door te wijzen op het leeslint, het alfabet op de kaft en de gebruikte afkortingen. Laat bij het navigeren binnen een lemma zien hoe leerlingen het organisatieprincipe kunnen herkennen en hoe meta-informatie kan helpen bij hun keuzeproces.

4. Observeer (*Kijk met ze mee*)

Zorg dat je toegang krijgt tot het denkproces van de leerlingen terwijl ze het woordenboek gebruiken: wat zijn hun redeneringen, aannames en conclusies? Hoe monitoren ze hun eigen zoekproces? Stimuleer leerlingen om hun eigen denkstappen te formuleren, in gesprek met medeleerlingen of op papier. Dat is een leerproces op zich: leerlingen moeten geleidelijk een meta-taal ontwikkelen waarmee zij hun zoekproces kunnen commentariëren. Door inzicht te krijgen in wat er in hun hoofd afspeelt, wordt het mogelijk om op het moment zelf feedback te geven aan de leerlingen en bij te sturen.

5. Reflecteer (*Laat ze terugdenken*)

Bouw met enige regelmaat oefeningen in waarbij je de leerlingen stimuleert om te reflecteren op hun woordenboekgebruik binnen de vertaaltaak als geheel. Dat kan bijvoorbeeld na het maken van een vertaaltoets, maar ook als onderdeel bij het bespreken van de tekst. Het is hierbij belangrijk dat leerlingen hun denkstappen kunnen spiegelen aan een model van succesvol zoekgedrag. Hierdoor wordt hun zoekproces systematischer. Een afgeleide versie van het *Opzoekcurriculum* kan hiervoor dienen, bijvoorbeeld in de vorm van een rubric. Daarnaast kan een demonstratie van een succesvolle leerling deze functie ook vervullen.

